

СПРЯМОВАНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

Соколова Ганна Борисівна

доктор психологічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту та реабілітації
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
e-mail: absokolova@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9913-1814

У статті надано теоретичний аналіз та емпіричне підтвердження значущості проблеми розвитку міжетнічної толерантності у дітей з особливими освітніми потребами. Констатовано, що процес вимушеної міграції супроводжується численними стресовими чинниками, серед яких втрата звичного соціального оточення, мовні бар'єри, культурні відмінності та економічна нестабільність. Діти з особливими освітніми потребами, зокрема ті, які мають когнітивні, сенсорні або емоційні порушення, переживають подвійне навантаження під час вимушеної міграції. Цей процес потребує особливої уваги від педагогів, психологів та інших спеціалістів, оскільки рівень соціальної взаємодії таких дітей часто обмежений через специфічні потреби. Психологічна підтримка має ґрунтуватися на індивідуалізованому підході, що враховує емоційні, когнітивні та соціальні особливості дітей. Основні напрямки цього супроводу включають: розвиток емоційної стійкості та саморегуляції, формування позитивного ставлення до культурного різноманіття, сприяння соціальній інтеграції через ігрові та освітні заняття, а також підтримку батьків у процесі адаптації дитини до нових умов. Особлива увага має бути приділена створенню безпечного та підтримуючого середовища для дітей, яке допоможе їм відчувати себе комфортно у нових обставинах. Педагоги та психологи повинні активно взаємодіяти з місцевими громадами, створюючи мережу підтримки для родин, що мігрують, а також стимулюючи розвиток соціальних навичок та взаємодії з іншими дітьми в новому середовищі. У таких умовах виникає нагальна необхідність у створенні та впровадженні спеціалізованих програм психологічної підтримки, які б сприяли зміцненню емоційної стійкості, соціальної адаптації та формуванню міжетнічної толерантності. Розроблена програма психологічного супроводу дає змогу проводити корекційно-розвивальну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми батьками, спрямовану на покращення навичок міжетнічної взаємодії.

Ключові слова: толерантність, міжетнічна толерантність, чинники міжетнічної толерантності, комунікативність, етнічна ідентичність, психологічний супровід, діти з особливими освітніми потребами.

Sokolova G. THE ORIENTATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS TOWARDS THE FORMATION OF INTER-ETHNIC TOLERANCE IN THE CONDITIONS OF FORCED MIGRATION

The article provides theoretical analysis and empirical confirmation of the significance of the problem of developing interethnic tolerance in children with special educational needs. It is stated that the process of forced migration is accompanied by numerous stress factors, including the loss of the usual social environment, language barriers, cultural differences, and economic instability. Children with special educational needs, including those with cognitive, sensory, or emotional disabilities, experience a double burden during forced migration. This process requires special attention from educators, psychologists, and other professionals, as the level of social interaction of such children is often limited due to their specific needs. Psychological support should be based on an individualized approach that takes into account the emotional, cognitive, and social characteristics of children. The main areas of this support include: developing emotional resilience and self-regulation, forming a positive attitude towards cultural diversity, promoting social integration through play and educational activities, and supporting parents in the process of adapting the child to new conditions. Particular attention should be paid to creating a safe and supportive environment for children, which will help them feel comfortable in their new circumstances. Educators and psychologists should actively interact with local communities, creating a support network for migrating families, as well as stimulating the development of social skills and interaction with other children in the new environment. In such conditions, there is an urgent need to create and implement specialized psychological support programs that would contribute to strengthening emotional stability, social adaptation and the formation of interethnic tolerance. The developed psychological support program makes it possible to conduct corrective and developmental work with children with special educational needs and their parents, aimed at improving interethnic interaction skills.

Key words: tolerance, interethnic tolerance, factors of interethnic tolerance, communicativeness, ethnic identity, psychological support, children with special educational needs.

Вступ. В умовах сучасних соціально-економічних викликів, спричинених зростанням масштабів вимушеної міграції, проблема формування міжетнічної толерантності набуває особливої актуальності. Зокрема, це стосується дітей з особливими освітніми потребами, які опиняються в ще більш уразливому становищі через необхідність адаптації до нового середовища та інтеграції в багатокультурні спільноти.

Вимушена міграція супроводжується численними стресовими факторами: втрата звичного соціального оточення, мовні бар'єри, культурні розбіжності та економічна нестабільність. Діти з особливими освітніми потребами, зокрема ті, що мають когнітивні, сенсорні або емоційні порушення, зазнають подвійного навантаження. В таких умовах виникає гостра потреба в розробці та реалізації спеціалізованих програм психологічного супроводу, спрямованих на підтримку емоційної стійкості, соціальної адаптації та формування міжетнічної толерантності.

Міжетнічна толерантність є ключовою складовою гармонійного співіснування в полікультурному суспільстві. Вона передбачає визнання і повагу до різноманіття культур, запобігання конфліктам і формування позитивної міжособистісної взаємодії. Для дітей з особливими освітніми потребами цей процес потребує особливої уваги з боку педагогів, психологів та інших фахівців, оскільки їхній рівень соціальної взаємодії часто обмежений специфікою їхніх потреб. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами має базуватися на індивідуально орієнтованому підході, що враховує їхні емоційні, когнітивні та соціальні особливості. Основними напрямками такого супроводу можуть бути: розвиток емоційної стійкості та саморегуляції; формування позитивного ставлення до різноманіття культур і традицій; сприяння інтеграції дітей у соціальні спільноти через ігрові та освітні активності; надання підтримки батькам у процесі адаптації дитини до нових умов. Крім того, розробка психологічно обґрунтованих програм супроводу дозволить не лише зменшити рівень стресу у дітей з особливими освітніми потребами, але й сприятиме формуванню позитивного етнічного середовища. Це забезпечить інтеграцію таких дітей у суспільство, а також підвищить рівень толерантності серед усіх учасників освітнього процесу.

Актуальність дослідження спрямованості психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у контексті формування міжетнічної толерантності обумовлена потребою в розробці інноваційних підходів до соціальної адаптації в умовах вимушеної міграції. Забезпечення ефективної підтримки цієї категорії дітей є важливим кроком до гармонійного співіснування у багатокультурному середовищі, що сприятиме як їхньому особистісному розвитку, так і соціальній інтеграції загалом.

Матеріали та методи. Дослідження психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами щодо формування міжетнічної толерантності в умовах вимушеної міграції ми здійснювали за допомогою варіантів дедуктивного методу, зокрема аксіоматичного та гіпотетико-дедуктивного, які найточніше розкривали сутність та послідовність нашого підходу. Особливості соціальної ідентифікації дітей з особливими освітніми потребами вивчалися за допомогою методики Рене Жіля, модифікованого варіанту методики вивчення самооцінки Дембо-Рубінштейн, а визначення рівня міжетнічної толерантності батьків відбувалося за методиками Д.В. Зинов'єва та В.В. Бойка.

Результати. Проблематика психологічного супроводу є актуальною через значні потреби сучасної спеціальної психології. На відміну від медичних і корекційно-педагогічних підходів, психологічна складова залишається найменш опрацьованою. Крім того, недостатньо застосовується потенціал психологічної допомоги для активізації внутрішніх ресурсів сімей, які виховують дітей із особливостями розвитку, в умовах проживання в інших країнах. Впровадження нових моделей психологічного супроводу щодо формування міжетнічної толерантності в умовах вимушеної міграції сприятиме ефективній підтримці таких сімей на чужих територіях.

Різні аспекти супроводу розглядали вчені, зокрема О.Є. Блинова, Н.Є. Завацька, Л.Е. Орбан-Лембрик, Т.В. Сак, Г.Б. Соколова та інші. Сучасна гуманістична парадигма освіти змінює підходи до дітей з особливими потребами, акцентуючи на підготовці їх до життя в новому соціумі. Відповідно, психологічний супровід охоплює всіх – батьків, дітей, які в умовах війни залишили місця свого постійного проживання та перебувають за кордоном.

Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами ми розглядаємо як комплексну систему підтримки, яка включає різні методи та форми роботи [5]. Основною метою є підвищення стійкості дітей до впливу зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, а також забезпечення їхньої інтеграції у нове суспільство.

Психологічні аспекти етнічних міграцій найкраще проявляються у дослідженнях причин міграції, адаптації до нових культурних та природних умов, а також трансформації етнічної ідентичності. В науці виділяють чотири моделі міжетнічного співіснування: геноцид, асиміляцію, сегрегацію та інтеграцію [6].

Геноцид є найгострішим проявом нетолерантності, пов'язаним із прагненням однієї групи знищити іншу, що супроводжується ненавистю та агресією. Асиміляція – це процес, під час якого одна культура

поступово «поглинає» іншу. В такому випадку етнокультурна група адаптується (добровільно або примусово) до норм, цінностей, способу життя і мови домінуючої культури. Сегрегація передбачає ізольоване співіснування етнічних груп у межах одного суспільства. З психологічної точки зору сегрегація демонструє певний прогрес у міжкультурному співіснуванні, оскільки групи визнають існування одна одної, хоча й уникають тісних контактів [6]. Інтеграція передбачає взаємодію різних культур, у межах якої кожна зберігає свою унікальність, водночас утворюючи єдине спільне середовище. З психологічної точки зору інтеграція є найсприятливішою формою розвитку міжетнічної толерантності, оскільки члени різних етнічних груп приймають і поважають культурні особливості одне одного, бачать у цьому цінність і можливості для розвитку.

Важливим компонентом розвитку міжетнічної толерантності дітей з особливими освітніми потребами є формування їхньої соціальної ідентифікації. У психології соціальна ідентифікація розглядається як один із ключових механізмів взаємодії людини з соціальним середовищем. Згідно з різними науковими підходами: це процес, у якому людина переймає поведінкові зразки значущих для неї осіб (З. Фрейд), це базова людська потреба, що виникає через прагнення виживати і набувати соціального статусу (Е. Фромм) та є результатом соціальної комунікації, коли людина починає сприймати себе як частину соціальної групи, переймаючи її цінності та стандарти поведінки (Дж. Мід), соціальна ідентифікація є багатоступеневим процесом: від самоусвідомлення себе як члена групи до засвоєння її норм і цінностей, що стають внутрішніми регуляторами поведінки (Е. Еріксон).

Таким чином, соціальна ідентифікація сприяє формуванню етнічної ідентичності, тобто ототожнення себе з певною етнічною групою (я – українець) через засвоєння її ознак, норм і цінностей. Це важливий елемент розвитку дитини з особливими освітніми потребами, адже відсутність такої ідентифікації може мати руйнівний вплив на її психіку.

У рамках нашого дослідження соціальна ідентифікація дітей з особливими освітніми потребами трактується як процес, у якому дитина асоціює себе зі своєю етнічною групою. Головною метою цього процесу є допомога дитині в засвоєнні норм поведінки, характерних для її етнічного оточення, формування патріотизму та поваги до інших етнічних груп.

Створення умов, у яких дитина поступово звикає до нових умов проживання, є необхідним етапом цього процесу. Для дітей з особливими освітніми потребами важливо враховувати їх індивідуальні особливості. Для кожної дитини розробляється розвивальний маршрут, який включає вправи та завдання, що відповідають її рівню розвитку й можливостям.

Соціальна ідентифікація таких дітей проявляється у формі ототожнення себе з людьми чи групами. Її функціональне значення полягає в засвоєнні норм поведінки, характерних для референтного оточення.

Методика Рене Жилия дозволяє виділити основні змінні, що характеризують цей процес:

Для дітей з особливими освітніми потребами важливим є навчання міжетнічному спілкуванню, оскільки це розширює їхні можливості для соціальної адаптації та інтеграції у суспільство. Проблеми мовленнєвого розвитку значно ускладнюють розвиток комунікативних здібностей, які є важливим елементом міжетнічної толерантності. Тому робота в цьому напрямку має пріоритетне значення.

Головна мета корекційно-розвивальної програми полягає у сприянні позитивним змінам у процесі соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами до умов проживання в іншій країні, а також у вдосконаленні ключових соціально-психологічних механізмів, що впливають на формування соціальних відносин у новому середовищі.

Завдання програми:

1. Розвиток інтелектуально-мнестичних компонентів: застосування спеціальних методів програми допомагає не лише вдосконалити когнітивні функції, такі як пам'ять, увага, мислення, мовлення для опанування іноземної мови, але й позитивно впливає на емоційно-особистісну сферу дитини.

2. Покращення функціональної грамотності: розвиток навичок мовлення є базою для створення різноманітних комунікативних ситуацій, що спонукають учнів до емоційно насиченого спілкування з дітьми країни проживання.

3. Розвиток вербальних здібностей: програма спрямована на збагачення словникового запасу іноземної мови, розширення асоціативних зв'язків між словами.

4. Пошук соціальної підтримки: стимулювання активної соціальної взаємодії з однолітками країни проживання, зниження залежності від оточення та формування особистісної самостійності.

5. Розвиток саморефлексії: діти вчаться оцінювати свої знання, дії, думки, що сприяє більш усвідомленому ставленню до представників іншої етнічної групи.

6. Стимулювання самооцінки: розвиток адекватного ставлення до себе, усвідомлення власних здібностей, якостей, сильних та слабких сторін, а також своєї ролі у соціумі.

7. Розширення соціальних горизонтів: залучення дитини до позашкільних активностей, організація дозвілля через взаємодію з вчителями, новими однолітками та позашкільними організаціями.

Таблиця 1 презентує результати аналізу ефективності корекційної програми за показником саморефлексії.

Таблиця 1

Результати аналізу ефективності корекційної програми за показником саморефлексії

	Експериментальна група	Порівняння	Контрольна група	
До експерименту	M = 49,667 SD = 6,110	T = 0,148 p = 0,883	M = 49,367 SD = 9,242	До експерименту
Порівняння	T = -2,439* p=0,021		T = -1,329 p=0,194	Порівняння
Після експерименту	M = 55,333 SD = 11,833	T = 2,044* p = 0,046	M = 49,667 SD = 9,517	Після експерименту
	Експериментальна група	Порівняння	Контрольна група	Порівняння

Примітка: * – статистично значущі розбіжності при порівнянні ($p < 0,05$).

Аналіз результатів, представлений у таблиці, свідчить про ефективність корекційної програми. Зокрема, в експериментальній групі рівень розвитку компонента саморефлексії зріс на 11,4%, причому це зростання було статистично значущим на рівні $p < 0,05$. У контрольній групі приріст цього показника становив лише 0,6% і не мав статистичної значущості на рівні $p < 0,05$. Таким чином, після завершення корекційної програми спостерігалися істотні відмінності між експериментальною та контрольною групою, які також були статистично значущими на рівні $p < 0,05$.

Отже, у дітей, які брали участь у корекційній програмі, відбулося помітне покращення здатності усвідомлювати й оцінювати власні знання, думки та дії в процесі їхньої діяльності.

У таблиці 2 подано результати оцінки ефективності корекційної програми за показником самооцінної компоненти.

Таблиця 2

Результати аналізу ефективності корекційної програми за показником самооцінної компоненти

	Експериментальна група	Порівняння	Контрольна група	
До експерименту	M = 48,567 SD = 5,450	T = 0,964 p = 0,339	M = 47,033 SD = 6,800	До експерименту
Порівняння	T = -4,371 p < 0,001		T = 1,031 p = 0,311	Порівняння
Після експерименту	M = 53,800 SD = 7,730	T = 3,417 p = 0,001	M = 47,267 SD = 7,066	Після експерименту
	Експериментальна група	Порівняння	Контрольна група	Порівняння

Примітка: * – статистично значущі розбіжності при порівнянні ($p < 0,05$).

Аналіз даних, представлених у таблиці, демонструє ефективність корекційної програми в цьому аспекті. Зокрема, в експериментальній групі рівень самооцінної компоненти збільшився на 10,8%, і це зростання було статистично значущим ($p < 0,05$). У контрольній групі приріст становив лише 0,5% і не був статистично значущим на рівні $p < 0,05$. У результаті впровадження корекційної програми між експериментальною та контрольною групою зафіксовано статистично значущі розбіжності на рівні $p < 0,05$.

Таким чином, корекційні заходи сприяли підвищенню рівня самооцінної компоненти у дітей з експериментальної групи. Це покращення включає формування адекватного уявлення дитини про себе, свої якості, сильні та слабкі сторони, здібності, потенціал, а також розуміння власної ролі й місця серед людей в іншій країні.

У таблиці 3 представлені результати аналізу ефективності корекційної програми за показником розширення меж соціалізації.

На основі аналізу результатів, поданого в таблиці, можна зробити висновок, що корекційна програма сприяла збільшенню показників розширення меж соціалізації. Зокрема, у дітей експериментальної групи рівень цього компонента підвищився на 4,1%, і це зростання виявилось статистично значущим ($p < 0,05$). У контрольній групі рівень розширення рамок шкільного життя збільшився лише на 0,1%, і це підвищення не мало статистичної значущості на рівні $p < 0,05$. У результаті впровадження корекційної програми були зафіксовані значущі розбіжності між експериментальною та контрольною групами ($p < 0,05$).

Таблиця 3

**Результати аналізу ефективності корекційної програми
за показником розширення меж соціалізації**

	Експериментальна група	Порівняння	Контрольна група	
До експерименту	M = 50,850 SD = 2,877	T = 0,417 p = 0,678	M = 50,467 SD = 4,129	До експерименту
Порівняння	T = -2,591* p = 0,015		T = -0,273 p = 0,787	Порівняння
Після експерименту	M = 52,950 SD = 4,591	T = 2,169* p = 0,034	M = 50,500 SD = 4,146	Після експерименту
	Експериментальна група	Порівняння	Контрольна група	

Примітка: * – статистично значущі розбіжності при порівнянні ($p < 0,05$).

Таким чином, у дітей, які брали участь у програмі, спостерігалось зростання залученості до позашкільного життя та дозвілля з однолітками з країни проживання, що стало можливим завдяки активній участі у програмах взаємодії з батьками та позашкільними організаціями.

Оскільки проблема міжетнічної толерантності торкається не тільки дітей з особливими освітніми потребами, але й їхніх батьків, друга частина дослідження була присвячена саме їм.

Середній бал за методикою "Сумарний показник толерантності" становить 34,17 із максимально можливих 48 балів, що свідчить про середній рівень міжетнічної толерантності. Батьки, як правило, сприймають партнерів по взаємодії залежно від конкретної ситуації. Серед складових міжетнічної толерантності найвищі показники мають шкали «повага» та «емпатія».

Виявлено, що у 74% випадків спостерігається статистично значуща взаємозалежність між шкалами комунікативної інтолерантності та соціокультурної толерантності на рівні $p=0,001$. Чим вищий рівень поваги до партнера, тим краще виражена здатність розуміти та приймати індивідуальність інших людей, приховувати або згладжувати негативні емоції, які виникають у відповідь на некомунікбельні риси партнерів, а також прощати помилки, незручність чи ненавмисно завдані неприємності. При цьому спостерігається зниження категоричності та консервативності в оцінках.

Чим вищий рівень доброзичливості, тим краща здатність приймати індивідуальні особливості інших людей, згладжувати неприємні емоції у випадках конфліктів із їхніми некомунікбельними рисами, прощати помилки чи незручності. Також зростає здатність адаптуватися до характерів, звичок, установок чи прагнень інших людей і зменшується бажання змінювати чи перевиховувати їх під власні стандарти.

Вищий рівень емпатії асоціюється із більш розвиненими навичками розуміння та прийняття індивідуальності інших людей, адаптацією до їхніх характерів і звичок, а також із меншою схильністю оцінювати поведінку чи характеристики інших, беручи за еталон власну особистість. Водночас низький рівень емпатії супроводжується більшою категоричністю та консервативністю в оцінках інших людей.

Усі шкали комунікативної інтолерантності мають негативний зв'язок зі шкалами соціокультурної толерантності. При цьому взаємозв'язки між шкалами комунікативної інтолерантності є сильнішими, ніж між шкалами соціокультурної толерантності.

Висновки. Отже, в умовах сучасних соціально-економічних викликів, пов'язаних зі збільшенням масштабів вимушеної міграції, питання розвитку міжетнічної толерантності стає надзвичайно важливим. Особливо це стосується дітей із особливими освітніми потребами, які потрапляють у ще складніше становище через необхідність пристосування до нового середовища та інтеграції в багатокulturне суспільство. Процес вимушеної міграції супроводжується багатьма стресовими чинниками, серед яких втрата звичного соціального оточення, мовні бар'єри, культурні відмінності та економічна нестабільність. Діти з особливими освітніми потребами, особливо ті, хто має когнітивні, сенсорні чи емоційні порушення, стикаються з подвійним навантаженням. У таких умовах виникає нагальна необхідність у створенні та впровадженні спеціалізованих програм психологічної підтримки, які б сприяли зміцненню емоційної стійкості, соціальної адаптації та формуванню міжетнічної толерантності. Розроблена програма психологічного супроводу дає змогу проводити корекційно-розвивальну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми батьками, спрямовану на покращення навичок міжетнічної взаємодії.

Література:

1. Блинова О.Є. Психологічні основи соціальної мобільності особистості. Херсон : Видавництво ХДУ, 2010. 232 с
2. Завацька Н.Є. Особливості функціонування інтраперсональних складових адаптаційного потенціалу особистості в кризові періоди життя. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: збірник наукових праць. Луганськ, 2011. № 2 (26). С. 12–19.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. К. : Академвидав, 2005. 448 с.
4. Сак Т. В. Індивідуалізація навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С 18–23.
5. Соколова Г.Б., Дармограй Я.О. *Соціально-психологічна адаптація учнів з порушеннями розумового розвитку. Проблеми реабілітації* : збірник матеріалів наук.-пр. конф. Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (26–27 квітня 2018 р., м. Одеса). Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2018. С. 139–141.
6. Tarasiuk I. Methodological basis of research of speech adaptation level by migrant's children to foreign environment. *Scientific Letters of Academy Society of Michal Baludansky*. Košice, Slovakia, 2013. Volume 1, № 1. P. 120–123.

References:

1. Blynova, O. (2010). Psykholohichni osnovy sotsialnoi mobilnosti osobystosti. [Psychological foundations of social mobility of an individual] 232. [in Ukrainian]
2. Zavatska, N.Ie. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannia intrapersonalnykh skladovykh adaptatsiinoho potentsialu osobystosti v kryzovi periody zhyttia [Peculiarities of the functioning of the intrapersonal components of the adaptive potential of the individual in crisis periods of life]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats*. № 2 (26). 12–19. [in Ukrainian]
3. Orban-Lembryk, L.E. (2005). Sotsialna psykholohiia. [Social psychology]. K. : Akademydav, 448 s. [in Ukrainian].
4. Sak, T. V. (2014). Indyvidualizatsiia navchannia uchniv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkluzkhyvnomu klasi [Individualization of learning for students with special educational needs in an inclusive classroom]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. № 4. 18–23 [in Ukrainian].
5. Sokolova, H.B., Darmohrai, Ya.O. (2018). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia uchniv z porushenniamy rozumovoho rozvytku. [Socio-psychological adaptation of students with intellectual disabilities]. *Problemy rehabilitatsii : Zbirnyk materialiv nauk.-pr. konf. Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K.D. Ushynskoho* (26–27 kvitnia 2018 r., m. Odesa). 139–141. [in Ukrainian].
6. Tarasiuk I. Methodological basis of research of speech adaptation level by migrant's children to foreign environment. *Scientific Letters of Academy Society of Michal Baludansky*. Košice, Slovakia, 2013. Volume1, № 1. P. 120–123.

Статтю прийнято до публікації 08.11.2024